

МЕХАНІЗМ СТАЛОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

MECHANISMS OF SUSTAINABLE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

УДК 631.11

Пахуча Е.В.

к. е. н., доцент кафедри
прикладної економіки і міжнародних
економічних відносин
Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

Скрипань В.А.

студент
Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

У статті розглянуто складові сталої діяльності сільськогосподарських підприємств, які характеризують тенденції економічного розвитку. Досліджено сталість виробництва продукції сільського господарства на прикладі господарства за п'ятирічний період. Визначено вплив соціальної та екологічної складових на сталість діяльності підприємств. Приведено алгоритм дії механізму забезпечення сталого розвитку. Запропоновано механізм сталої діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сталість, сільськогосподарське підприємство, складові сталості, економічні методи, фактори впливу, механізм сталості.

В статье рассмотрены составляющие устойчивой деятельности сельскохозяйственных предприятий, которые характеризуют тенденции экономического развития. Исследована устойчивость производства продукции сельского хозяйства на примере хозяйства за пятилетний период. Определено влияние социальной и экологической составляющих на устой-

чивость деятельности предприятий. Приведен алгоритм действия механизма обеспечения устойчивого развития. Предложен механизм устойчивой деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: устойчивость, сельскохозяйственное предприятие, составляющие устойчивости, экономические методы, факторы влияния, механизм устойчивости.

The article discusses the components of sustainable activity of agricultural enterprises, which characterize the tendencies of economic development. The constancy of production of agricultural products on the example of the investigated economy for the five-year period is investigated. The influence of social and environmental components on the sustainability of enterprises is determined. The given algorithm of the mechanism of ensuring sustainable development. Proposed mechanism of sustainable activity of agricultural enterprises.

Key words: constancy, agricultural enterprise, components of constancy, economic methods, factors of influence, mechanism of constancy.

Постановка проблеми. Розвиток економіки держави залежить від сталості та ефективного функціонування підприємств як у сучасних умовах, так і в майбутньому. Водночас ринковому середовищу притаманна невизначеність, що призводить до виникнення ризикових ситуацій у діяльності підприємств та критичного прояву – кризи, яка супроводжується комплексом протиріч і уповільнює розвиток. Внаслідок цього в сучасних умовах ринкових перетворень, тобто на етапі поглиблення ринкових трансформацій та переходу України до розвитку економіки на основі парадигми сталого соціально-економічного розвитку суспільства, стає актуальним питання формування механізму сталої діяльності підприємств в умовах діючого економічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам сталого розвитку підприємства, впливу ризикових та кризових ситуацій на діяльність підприємства присвячені наукові праці таких вітчизняних та іноземних учених, як, зокрема, В.П. Антонюк, А.Б. Вебер, Л.А. Грицина, Л.А. Квятковська, Ю.М. Лопатинський, Л.Г. Мельник, Н.В. Наконечна, В.С. Ніценко, Н.О. Піняга, С.І. Тодорюк, Т.О. Федоренко, Ю.С. Цал-Цалко, О.В. Шубравська, О.Г. Янковий. З урахуванням дослідження теорії сталого розвитку підприємства багато питань, пов'язаних з формуванням механізму сталої діяльності підприємства, залишаються невирішеними. Наведений факт обумовлює необхідність проведення подальших теоретико-методологічних та прикладних досліджень у цьому науковому напрямі.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасної сталої діяльності підприємства, розробка рекомендацій щодо формування механізму сталої діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталість повинна забезпечуватися в будь-яких умовах і ситуаціях, що виникають у системі і в навколишньому середовищі. Збурення може викликати тимчасові відхилення координат стану системи в межах заздалегідь визначених допусків, але за припинення впливів стала система повинна повертатися у вихідне положення. Тому головними завданнями, які повинні бути вирішені перш за все, є виявлення процесу самоорганізації системи, побудова математичної моделі її самовідновлення, розробка механізму сталого розвитку підприємства, визначення основних напрямів сталого розвитку підприємства. Під оцінкою економічної сталості розуміється комплекс дій, який дає змогу виявити динаміку та тенденції змін у часі показників, що характеризують результати управлінської, кадрової та фінансово-економічної діяльності.

Досі через нерозвиненість прикладних досліджень у цьому напрямі на кризу реагували тільки з моменту її прояву. Однак для підприємств дуже важливо діагностувати момент втрати сталості та розробити систему заходів у передкризових ситуаціях. В умовах розвитку економічних процесів, трансформації економічних відносин набувають особливої актуальності питання формування механізму сталого розвитку підприємства. Ця проблема містить ще багато дискусійного та невирішеного як щодо обґрунтування загального концептуального

підходу, так і в аспекті вироблення конкретних методичних рекомендацій, що визначають механізм сталого розвитку підприємства. Формування парадигми сталого розвитку протягом останніх років супроводжується якісною трансформацією змісту та сутності сталого розвитку підприємства як економічної системи. Несталість системи і наступ кризи є перш за все свідченням неспроможності внутрішнього механізму саморегулювання системи, тобто відсутності здатності самостійно нейтралізувати негативний вплив причин, що викликали цю нестійкість.

Для визначення сталого виробництва продукції підприємства спочатку виконали розрахунок обсягу виробництва на 100 га с.-г. угідь по роках. Потім визначили середньорічний обсяг виробництва за період 2012–2016 рр. У такий спосіб буде досягнуто зіставлення обсягів виробництва по роках [1, с. 120]. Динаміку сталості виробництва продукції сільського господарства ілюструє рис. 1.

Протягом 2012–2016 рр. відбувалося середнє щорічне зростання сталості виробництва продукції рослинництва на 0,50 в. п., виробництво продукції тваринництва зросло на 0,37 в. п. Основними факторами зростання обсягів виробництва продукції рослинництва у 2016 р. є високі базові показники, коли практично за всіма основними сільськогосподарськими культурами було отримано рекордні врожаї; несприятливі погодні умови у зимово-весняний період 2011–2012 рр. призвели до зменшення площі збирання та урожайності сільськогосподарських культур.

Змінюються погодні умови, що впливає на урожайність основних сільськогосподарських культур (рис. 2).

Урожайність безпосередньо залежить від екологічної ситуації, середньорічної температури повітря, кількості та характеру опадів, якості ґрунтового покриву, його температури та вологості, дотримання сівозмін тощо. Як свідчать результати дослідження, урожайність соняшнику у 2012–2016 рр. постійно коливалась, що, на нашу думку, зумовлюється зміною природно-кліматичних умов (урожайність

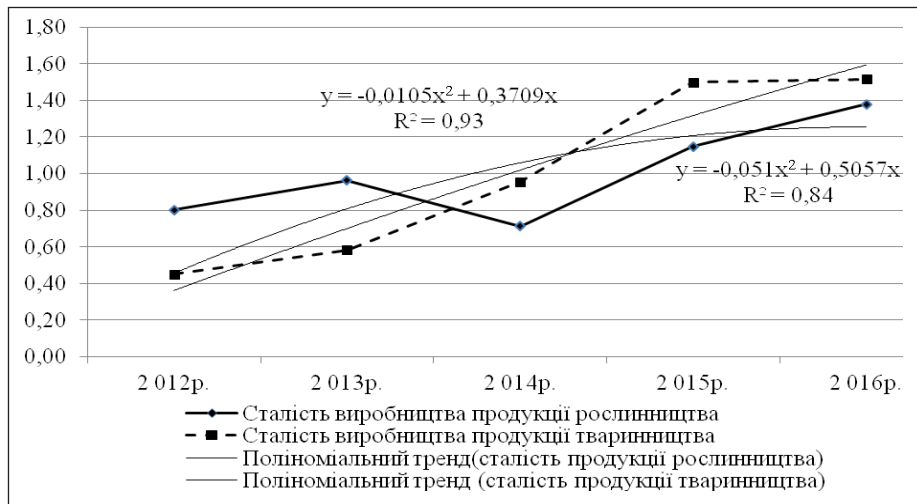

Рис. 1. Сталість виробництва продукції сільського господарства у відсотках до середнього в ТОВ «Печенізьке» за період 2012–2016 рр.

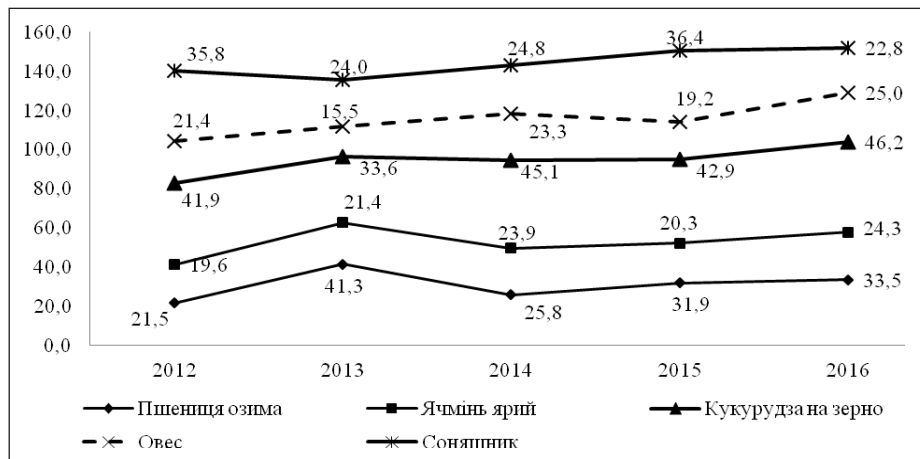

Рис. 2. Динаміка рівня урожайності сільськогосподарських культур у ТОВ «Печенізьке» у 2012–2016 рр., ц/га

у 2016 р. була на 36,2% нижча за відповідний показник 2012 р.). Найвищий рівень урожайності зафіксований у 2015 р., а саме 36,4 ц з одного гектара зібраної площі, а у 2016 р. урожайність знову знижується. Вагомим є вплив агротехнічних заходів.

Соціальні та екологічні складові разом з економічними мають значний вплив на процес сталого розвитку аграрного сектору національної економіки України. Проте соціальні та екологічні складові часто розглядаються як другорядні, особливо суб'єктами господарювання. Водночас на сучасному етапі розвитку цивілізації роль соціальних та екологічних складових визначальна, що дає змогу говорити про них як про імперативи, тобто обов'язкові для врахування [2, с. 87].

Одним із показників соціальної складової є розмір середньомісячної заробітної плати працівників. Отже, дослідимо динаміку заробітної плати працівників на прикладі ТОВ «Печенізьке» Печенізького району Харківської області (рис. 3).

Відзначається позитивна тенденція до зростання рівня заробітної плати працівників сіль-

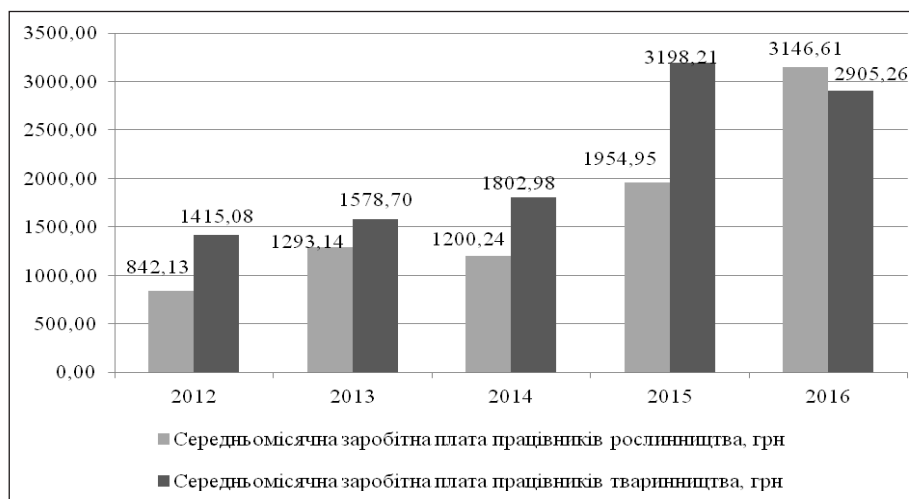

Рис. 3. Середньомісячна заробітна плата працівників ТОВ «Печенізьке» у 2012–2016 рр., грн.

ського господарства. Так, з 2012 до 2016 рр. заробітна плата працівників галузі рослинництва зросла у 3,7 разів, при цьому заробітна плата працівників галузі тваринництва зросла лише у 2 рази. Хоча до 2015 р. заробітна плата працівників галузі тваринництва була більшою, ніж у працівників галузі рослинництва. Також середнє щорічне зростання середньомісячної заробітної плати працівників рослинництва за період 2012–2016 рр. склало 527,08 грн., а працівників тваринництва – 459,99 грн. Отже, одним з показників, який характеризує умови отримання високої заробітної плати, яка виконує також і соціальну функцію розвитку аграрного сектору економіки, є продуктивність праці на аграрних підприємствах. Індекс продуктивності праці в досліджуваному підприємстві у 2016 р. перевищує рівень 2012 р. вже на 79,04 в. п. Найвищий рівень показника зафіксований у 2016 р., це позитивна тенденція, яка створює переваги як для працівників, так і для власника підприємства з огляду на його вагомість і перспективність.

Екологічний стан навколишнього середовища, безперечно, піддається також негативному впливу з боку аграрних підприємств. Зокрема, це викиди забруднюючих речовин в атмосферу, виснаження та ерозія ґрунтів. Як це не дивно на перший погляд, внесок аграрного сектору в деградацію та забруднення навколишнього середовища становить близько третини [3, с. 187].

Для вирішення проблеми сталого розвитку підприємства необхідно розробити алгоритм формування механізму, визначити форми, методи і принципи, виділити і згрупувати фактори, критерії та показники на рівні, врахувати специфіку підприємства, його місію, стратегію, цілі, зв'язки, вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. Основними економічними методами, що входять в механізм «сталого розвитку», є техніко-економічне плану-

вання, економічне стимулювання, економічна відповідальність за результати діяльності. Ефективним буде лише механізм сталого розвитку, що використовує оптимальне поєднання для даного підприємства різних методів управління. Основними інструментами реалізації механізму сталого розвитку є податки, ціни, ліцензії, мита, бюджетне фінансування. Держава може, використовуючи ці інструменти, створити умови для забезпечення сталого розвитку [4, с. 289].

Алгоритм дії механізму

забезпечення сталого розвитку такий:

- 1) формування концепції сталого розвитку підприємства;
- 2) розробка стратегій сталого розвитку підприємства;
- 3) проведення моніторингу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, аналіз впливу на сталий розвиток підприємства;
- 4) проведення якісного та кількісного аналізу впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на сталий розвиток підприємства;
- 5) вибір стратегії сталого розвитку, проведення оцінки факторів під час вибору кращих варіантів з безлічі альтернативних стратегій;
- 6) прогнозування та планування, що включає прогнозування, планування стратегічне, тактичне та оперативне, розробку проектів, постановку завдань, їх розподіл за виконавцями;
- 7) прийняття управлінських рішень зі вжиття заходів щодо реалізації проектів; визначення конкретних завдань всім підрозділам;
- 8) моніторинг рівня сталого розвитку на основі вироблених критеріїв та показників [5, с. 142].

Якщо рівень стійкості не входить в допустиму зону, необхідний контроль за реалізацією програм або додаткові управлінські рішення, або інша стратегія стійкості. Якщо рівень стійкості входить в допустиму зону, стійкість забезпечена, тому починає працювати механізм управління «сталий розвиток» [6, с. 12].

Комплексний підхід до розробки механізму сталого розвитку підприємства передбачає розробку і застосування взаємопов'язаних методів, моделей та управлінських рішень, що забезпечують розгляд економічних процесів у їх взаємозумовленості. Комплексний підхід повинен бути орієнтований на аналіз шляхів досягнення певних стійких позицій підприємства з урахуванням потенційних витрат, спрямованих на підтримку стійкого розвитку підприємства в перспективі.

Завданнями формування механізму сталого розвитку підприємства є прогнозування розвитку системи, тобто вибір стійкої траєкторії досягнення мети і відповідних кількісних та якісних характеристик потоків обміну ресурсами; стабілізація, тобто компенсація випадкових збурень, що діють на поточному процесі обміну ресурсами із зовнішнім середовищем з метою недопущення втрати локальної позиції сталого розвитку. Побудова механізму залежить від характеру проблем, які потребують вирішення, і пріоритетів сталого розвитку (рис. 4).

Структура механізму представлена на рис. 4. Як видно з алгоритму, представленого в механізмі, моніторинг та оцінка інформації пронизують усі етапи роботи механізму і під час прогнозування. За забезпечення сталого розвитку та за управління сталого розвитку це та ланка, від якості якої залежить ефективність управлінських рішень щодо сталого розвитку. До переваг цієї моделі слід віднести можливість визначення точок біфуркації системи (підприємства) і розробку управлінських рішень, спрямованих на недопущення потрапляння в зону кризи та банкрутства.

Механізм сталості діяльності сільськогосподарського підприємства охоплює сукупність взаємозв'язаних важелів та інструментів впливу на фактори, причини і наслідки дисбалансу ста-

лості діяльності з метою поліпшення, стабілізації або досягнення якісно нового стану господарської діяльності або бізнес-процесу. Він складається з двох підсистем, а саме елементів системи та процедурних елементів, які приводять у дію та в узгоджену взаємодію систему досягнення сталості діяльності для досягнення цілей сільськогосподарських підприємств, а саме моніторингу, діагностики, аналізу й оцінки внутрішніх можливостей, профілактичних заходів, контролю тощо.

Важливу роль у досягненні сталого розвитку сучасного підприємства відіграє інтенсивне та збалансоване використання його потенціалу як основи, на якій будуються і реалізуються його зовнішні та внутрішні відтворювальні процеси. У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування багаторівневої системи управління розвитком підприємства, яка має ґрунтуватися на раціональному використанні і побудові взаємозв'язків між різними видами і рівнями напрямів діяльності, ієрархії управління, сферами функціональної відповідальності, ресурсами. З урахуванням того, що керівники підприємств потребують методичної допомоги в прийнятті управлінських рішень (насамперед, у виборі стратегічних напрямів діяльності), постає необхідність розробки методологічних засад побудови процесу управління сталим розвитком підприємств.

Рис. 4. Механізм сталого розвитку підприємства

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, для забезпечення сталої діяльності підприємства важливо вчасно діагностувати момент втрати сталості та розробити систему заходів для її повернення. Основними факторами зростання обсягів виробництва продукції рослинництва є високі базові показники, коли практично за усіма основними сільськогосподарськими культурами було отримано рекордні врожаї. Найбільш ефективним є механізм сталого розвитку, що використовує оптимальне поєднання різних методів управління. Основними інструментами реалізації механізму сталого розвитку є податки, ціни, ліцензії, мита, бюджетне фінансування. Механізм сталості діяльності сільськогосподарського підприємства включає в себе важелі та інструменти впливу на коливання сталості діяльності для стабілізації стану господарської діяльності. Подальшим напрямом дослідження буде розробка методичних підходів до застосування моделей забезпечення сталості діяльності підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пахуча Е.В. Методика визначення сталості виробництва продукції рослинництва. Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ. (Харків, 23–24 березня 2016 р.). Харків: Харк. нац. аграр. ун-т В.В. Докучаєва, 2016. Ч. 1. С. 120–121.
2. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.
3. Наукове забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського господарства в Лісостепу України: монографія: в 2 т. / Кабінет Міністрів України, Національний аграрний університет. Київ: Алефа, 2003. Т. 1. 886 с.
4. Наконечна Н.В. Фінансово-економічні проблеми забезпечення сталого розвитку підприємств України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. Вип. 2. С. 286–293.
5. Ніценко В.С. Механізми забезпечення сталого розвитку підприємницьких структур агропродовольчої сфери на основі інтеграції. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2014. № 6. С. 131–146.
6. Грицина Л.А. Розгляд сутності сталого розвитку підприємства та методик оцінки його рівня. Вісник Хмельницького національного університету. 2016. № 6 (242). С. 11–15.

REFERENCES:

1. Pakhucha E.V. (2016) Metodyka vyznachennia stalosti vyrobnytstva produktsii roslinnytstva [Method of determining the sustainability of crop production]. Kharkiv: KNAU, pp. 120–121.
2. Lopatyns'kyj Yu.M., Todoruk S.I. (2015) Determinanty staloho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv [Determinants of sustainable development of agrarian enterprises]. Chernivtsi: Chernivtsi National University.
3. Naukove zabezpechennia staloho rozvytku sil's'kohospodars'koho hospodarstva v Lisostepu Ukrainy (2003) [Scientific provision of sustainable development of agriculture in the forest-steppe of Ukraine]. Kyiv: Cabinet of Ministers of Ukraine, National Agrarian University.
4. Nakonechna N.V. (2013) Finansovo-ekonomichni problemy zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv Ukrainy [Financial and economic problems of sustainable development of Ukrainian enterprises]. Lviv: Scientific herald of Lviv State University of Internal Affairs, pp. 286–293.
5. Nitsenko V.S. (2014) Mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemnyts'kykh struktur ahroprodovol'choi sfery na osnovi intehratsii [Mechanisms for the sustainable development of entrepreneurial structures of the agro-food sector on the basis of integration]. Kharkiv: Bulletin Kharkiv national agrarian University named after V. V. Dokuchaev, pp. 131–146.
6. Hrytsyna L.A. (2016) Rozghliad sutnosti staloho rozvytku pidpriemstva ta metodyk otsinky joho rivnia [Consideration of the essence of sustainable development of the enterprise and methods of evaluation of its level]. Khmelnytskyi: Bulletin of the Khmelnytsky National University, pp. 11–15.

Pakhucha E.V.

Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department
of Applied Economics and International Economic Relations
of Kharkiv National Agrarian University
named after V.V. Dokuchaev

Skrypan V.A.

Student
of Kharkiv National Agrarian University
named after V.V. Dokuchaev

MECHANISMS OF SUSTAINABLE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The characteristic features of sustainable development of the enterprise are positive dynamics in the profitability, the presence of customers, customers or consumers of products or services, that is, the source of income of the company comfort of work, competence and social security in the staff.

Sustainable development of an enterprise should be considered as its ability to carry out economic activity at any given time in the conditions of uncertainty of the external environment, which violates the normal functioning and development of the enterprise. To determine the sustainable production of products, initially performed the calculation of production per 100 hectares of agricultural land by years. Then the average annual output was determined over a five-year period. In this way, the comparison of production volumes by years will be achieved.

The practical priority of the problem of forming a mechanism for sustainable agricultural enterprises is based on the fact that there is a problem of inefficiency of the current natural and economic concept of development of agrarian production, low effectiveness of environmental activity of enterprises, which substantially actualizes the search for the optimal direction of agro ecological and economic progress, which transforms the issues of agricultural land use into the problem of priority theoretical and practical significance. The main tools for implementing the sustainable development mechanism are taxes, prices, licenses, duties, and budget financing. The state, using these tools, can create conditions for sustainable development.

The construction of the mechanism depends on the nature of the problems that need to be addressed and the priorities of sustainable development. The mechanism of sustainability of an agricultural enterprise covers a set of interconnected levers and tools for influencing factors, causes and consequences of the imbalance of sustainability in order to improve stabilize or achieve a qualitatively new state of economic activity or business process. It consists of two subsystems: elements of the system (purpose, object, entities, principles, functions, strategies) and procedural (process) elements that act and coherently interact with the system of achieving sustainability in order to achieve the objectives of agricultural enterprises: monitoring, diagnosis, analysis and evaluation, internal capabilities, preventive measures, control, etc.